

הרב יצחק מאזוז

כולל "יחיה דעת"

ירושלים

פרטי דינים בשיירי תבשיל בשר שא"צ המתנת ו' שעות

א.

דעת הב"ח והש"ך בשיירי תבשיל בשר

מצוי הדבר בצלחות ומגשים שהונח בתוכם אורז ועליו חתיכת בשר, ואדם אכל רק את האורז, וכן פסטים וסיגרים בשריים שהונחו על צ'יפס וכל כיוצ"ב, ואכל רק את הצ'יפס. ועוררו כמה מבני החבורה את השאלה האם עליו להמתין שש שעות לאכילת מאכלי חלב, הואיל ולכא' יש מעט טעם בשר באורז ובצ'יפס.

ונראה לפע"ד דאינו טעון המתנה כלל. דאף אמנם לכאורה חשיב כתבשיל של בשר שנהגו בו ישראל קדושים להמתין אחריו שש שעות (אע"ג דלא שייכי הטעמים שנתנו הראשונים לדין המתנה), וכמ"ש מרן בב"י או"ח (סי' קעג) וכו"פ הרמ"א ביו"ד (סי' פט ס"ג). אך לפום קושטא לא גרע ממ"ש הב"ח ביו"ד (סי' פט ס"ד) שאם אין בתבשיל לא בשר ולא שומן אלא שנתבשל בקדרה של בשר, אפי' הקדרה לא הודחה יפה דהוי קצת ממשו של איסור ואסור לאכול אותו תבשיל בכותח (דלא התירו אלא נ"ט בר נ"ט ולא היכא דאיכא ממשו), מ"מ לאחרי שרי ואינו טעון המתנה. ע"ש. וכ"כ הב"ח גם באו"ח (סי' קעג ס"א). והכא נמי בנ"ד, שאין כאן אלא שאריות של תבשיל, שרי לאכול אחריו גבינה ואינו טעון המתנה. וכן פסק הש"ך (סי' פט ס"ק יט), שמאכל פרווה שנתבשל בכלי בשרי שלא הודח יפה, דהוי קצת ממשות של איסור, שרי לאכול אחריו גבינה וא"צ המתנה. ע"ש. וכן מבואר בכנסת הגדולה (הגה"ט סוף ס"ק מב) שאם אין בשר בתבשיל, אע"פ שנתבשלו בקדירה שיש בה בשר, לא נהגו להחמיר ומותר לאכול אחריו גבינה. ע"כ. וכ"פ הפר"ח (ס"ק יט) דהרמ"א שהתיר לאכול גבינה אחר תבשיל של בשר מיירי כשלא הודחה יפה, דהוי קצת ממשות של איסור דאל"כ אף לאכלו עם גבינה מותר דהוי נ"ט בר נ"ט. ע"כ. וביאר בס' יד יהודה (ביאורים סק"ה) את טעם ההיתר בזה, דהיינו משום שאין כוונתו כלל לאכול דבר זה, וכיון שאין כוונתו לאכילת טעם הבשר כלל אין לגזור בו שלא לאכול אחריו גבינה. ע"ש. וכן הסכמת האחרונים כדברי הב"ח והש"ך והפר"ח. וה"נ בנ"ד.

א). ולא אמרי' שמרן חזר בו בש"ע יו"ד. ועי' בשו"ת גנת ורדים (חיו"ד כלל א סי' יז ובנד"מ סי' יד), שכתב שחזר בו הב"י בשלחן ערוך, וס"ל שאחר תבשיל בשר א"צ המתנת ו' שעות. ע"ש. אך כבר הסכימו רוב האחרונים לאסור. כמבואר באחרונים ביו"ד סי' פט ס"ג.

ב). ולכא' הש"ך לא התיר אלא בתבשיל בשר, דהמתנה בזה אינה מדינא אלא ממנהג בעלמא. אך בנותר מעט בשר בקדרה, אפי' מעט ביותר, י"ל דמאחר דבעי המתנה מדינא לא פלוג רבנן. וכ"כ בפשיטות בשו"ת ויען דוד ח"ג (סי' מה) לאסור בזה. אולם, בכנסת הגדולה (הגה"ט סוף ס"ק מב) כתב שאם אין בשר בתבשיל, אע"פ שנתבשלו בקדירה שיש בה בשר, לא נהגו להחמיר ומותר לאכול אחריו גבינה. ע"כ. ולכאורה משמע דשרי אף בשיירי בשר. וכ"כ בספר בדי השלחן (ס"ק פט) שאפי' נשאר קצת ממשות של בשר על פניו בעין, בכל זאת מותר לאכול גבינה אחר תבשיל זה, אע"ג דכה"ג אסור לאכלם בבת אחת דהו"ל טעם ראשון ממש. ע"ש. וצ"ע.

איברא, דהש"ך למד הך דינא ממ"ש הרמ"א (סי' פט ס"ג) שאם אין בשר בתבשיל רק שנתבשל בקדרה של בשר מותר לאכול אחריו גבינה ואין בו מנהג להחמיר. והעיר הש"ך דלקמן (רס"י צה) יתבאר דאפי' לאכלו עם גבינה מותר, דהוי נ"ט בר נ"ט, ומאי קמ"ל שמותר לאכול אחריו גבינה. וע"ז תירץ הש"ך דהא דאשמועינן הכא דמותר לאכול גבינה אח"כ היינו אפי' נתבשל בקדרה שלא הודחה יפה, דהוי קצת ממשות של איסור, דבכה"ג אסור לאכלו עם גבינה ושרי הכא. ע"ש. אך יש להעיר, דלפום קושטא מדברי הרמ"א לכאורה לא קשיא, דהא איהו ס"ל בסימן צה ס"ב דבנתבשלו אסור לכתחילה נ"ט בר נ"ט. וכן ראיתי במנחת יעקב (כלל עו ס"ק יג) שהרבה להשיב אפו על הש"ך ולו יעיר כל חמתו, דכל דבריו המה שלא לצורך, דמעיקרא לק"מ בדברי הרב דהא מבואר להדיא לעיל (כלל נו ונח) ובש"ע (סי' צה) דבנתבשל אסור לכתחילה לאכלו בכותח וא"כ אשמועינן הכא דמותר לאכול גבינה אחריו אפי' לכתחילה. ומ"מ לענין דינא הדין דין אמת דאפי' לא הודחו יפה ג"כ מותר וכמ"ש ג"כ הב"ח. ע"כ. וכן השיג על הש"ך באליה רבה (סי' קעג סק"ד) דלא דק בזה דבסימן צה כתב הרמ"א דהמנהג לאסור לכתחילה לאכול עם גבינה, לזה כתב הרמ"א בסימן פט דמותר אפי' לכתחילה לאכול אחר גבינה. וכתב, בא"ר ליו"ד הבאתי ראיות ברורות מרבינו ירוחם (נתיב טו אות כח) ומבדק הבית וכלבו דמיירי בהכי. ובספר הזה דרכי לקצר ולכוין פסק הלכה. וכן נראה דעת הלבוש כאן שכתב ולא נהגו להחמיר, גם הוכחתי שם דלא בעינן קינוח ונטילה כלל בזה. ובדין קדרה שלא הודחה יפה ראיתי שגם הב"ח מתיר לאכול אחריו גבינה ולא יראה לי כן, ושם בדרתי דברי ע"כ. וכן ראיתי בס' ערך השלחן (סי' פט סק"ט) דאייתי נמי שכבר השיגו להש"ך במנחת יעקב ובא"ר, דבסימן צה פסק הרמ"א דנתבשל אסור לכתחילה לכך אשמועינן דמותר לאכול גבינה אחריו בלא קינוח ונטילה. ע"ש. וכן השיג בבאר היטב (ס"ק יא) וכתב ולא אבין מ"ש דאפי' לאכלו עם גבינה מותר דהוי נ"ט בר נ"ט, הלא לרמ"א שם אסור. ע"ש. וע"ע בס' ברכת שמים ח"ב (סי' כב).

אכן, אי משום הא יד הדוחק נטויה למימר וליישב, דהא מקור דינו של הרמ"א הוא מהבית יוסף באו"ח סי' קעג, כפי שיראה המעיין בדרכי משה הכא, דצדיק עתק הך דינא מהב"י. ועל הב"י שפיר קשיא ליה, דהא איהו ס"ל להקל לכתחילה בנתבשלו. וכן ראיתי בפמ"ג (שפ"ד ס"ק יט) שנרגש בזה, וכתב דאף דלקמן כתב הר"ב דיש מחמירים בצלי ובישול שלא לאכול בכותח, וכן הלכה, מ"מ הרי הב"י באו"ח סי' קעג כתב ג"כ דנוהגים היתר בנתבשל בקדרה של בשר ולדידיה מאי איריא זה אחר זה אפי' בבת אחת שרי אלא ע"כ בטוח בעין, א"כ ה"ה לדידן הדין אמת. ובמנחת יעקב הקשה על הש"ך, ולפמ"ש אתי שפיר. ע"כ. ועי' בבית מאיר, שכתב על השגת הבאה"ט: ולי נראה דהש"ך סובר דזה הוי כמו דיעבד כיון דאכל תבשיל שנתבשל בקדירה של בשר אם נאסר לו לאכול אחריו גבינה אין לך דיעבד גדול מזה דמותר שם בדיעבד, והוקשה לו דזה נמי פשיטא. אמנם תירוצו אינו מתיישב לי דממה נפשך, אם הבעין נתבטל

ג). ומאי דאייתי הא"ר ראה לדבריו לאסור מרי"ו (נתיב טו אות כח, דף קלז:). ובדק הבית (בסי' צה) והכלבו (סי' קו דף נח ע"ד), כבר העירו האחרונים דליכא ראיא כלל מהתם לאסור בנ"ה. ועי' בעה"ש הנ"ל. ודו"ק. ועי' בשיורי ברכה (ס"ק לג) שציטט את לשון הכלבו כדלעיל, וכתב שוב נזכרתי שהרב אליה רבה רמז לכלבו. ושור"ר מה שהאריך באורח מישור. ע"כ. ולכאור' ליכא ראיא מהכלבו.

בששים הוי כלא היה, ואם לא נתבטל הוי ממש תבשיל של בשר. ולענ"ד קמ"ל הרמ"א דאפי' נתבשל בו דבר חריף דלא הוי נ"ט בר נ"ט מ"מ שרי. ע"כ. ובעיקר תירוצו עי' להלן.

ועל קושיית הרב בית מאיר הנ"ל, ראיתי בשו"ת דברי יואל ח"א (סי' מה אות ג) שכתב לבאר את דברי הש"ך בג' פנים. חדא אף אם נתבטל בס' משכחת דאית ביה איסורא כגון שמרגישים בטעם, ולזה אסור לאכול בחלב ומ"מ מותר לאכול גבינה אחריו. ועוד י"ל דמיירי בספק אם יש ששים, ובכה"ג דאיכא ספק אסור לאכול בחלב, ולזה קמ"ל שמותר לאכול אחריו גבינה, כיון שאין האיסור בתבשיל אלא מנהג. ועוד י"ל כיון שכ' הפמ"ג דלכלוך שעל הקדרה שאינה רחוצה כקליפה דיינינן לה, ולפ"ז בדליכא ס' יש להחמיר. ע"ש. [ועי' בבדי השלחן (שעה"צ ס"ק קפו) שכתב שלכאורה יש להעיר שלפי הפוסקים דלכתחלה אין לגרום נ"ט בר נ"ט, א"כ דלמא הא קמ"ל הרמ"א, דהיכא דכוונתו לאוכלם רק בזא"ז מותר אף לכתחלה לבשלו בקדרת בשר ע"מ כן. אמנם לפ"ז הו"ל להרמ"א למינקט לישנא דלכתחלה. ע"ש. ופשוט].

אולם באמת זה לשון מרן בבית יוסף (באו"ח סי' קעג הנ"ל): המרדכי חולין (סי' תרפו) כתב ראיתי למורי שאסר לאכול גבינה אחר ביצים מטוגנים בשומן משום גזרה אטו בשר בחלב. וכתב ע"ז מרן, מיהו אם אין בשר בתבשיל אע"פ שנתבשל בקדרה שמבשלין בה בשר לא נהגו להחמיר ומותר לאכול אחריו גבינה. ואם מותר לאכול עם גבינה כתבו רבינו בספר יורה דעה סימן צה. ע"כ. ומדתלה הדבר במ"ש הטור ביו"ד סימן צה, דהתם עסיק מר בדיני נ"ט בר נ"ט, על כרחך דמיירי בקדרה מקונחת ומדין נ"ט בר נ"ט, דלדעת אוסרים בנתבשלו הכא נמי יאסור. ולא מיירי כלל בקדרה שאינה מקונחת. וא"כ נפל פיתא בבירא ואין הכרח לדינו של הש"ך. וכן ראיתי בהגהות יד אברהם (בסי' פט ע"ד הש"ך) הנ"ל, שתירץ ג"כ דהש"ך מדייק מהב"י שהוא מקור דין זה שכתב הרמ"א. ושוב העיר דמלשון הבית יוסף באו"ח סי' קעג משמע דלדברי האוסרים קאמר מדמסיים ואם מותר לאכול עם גבינה כתב רבינו ביו"ד סי' צה. וכן בספר אליהו זוטא מחמיר. ע"ש. ואף מדברי הרב בית מאיר הנ"ל מבואר דמחמיר בנ"ד.

ב.

הוכחה להקל בנ"ד

אך לכאורה יש להוכיח להתיר בזה, מהא דאיתא בהגהת שערי דורא (סי' עו סק"א) דאייתי תשו' מהר"ם, שכתב וז"ל: וששאלת על תבשיל של ירק שנתבשל בקדרה של בשר שהודח יפה יפה שאין לחוש בה לממשות של בשר מהו לאכול גבינה אחר אותה תבשיל בלא קינוח הפה ונט"י. נראה דלא מיבעיא שאב"י, אלא אפי' בת יומא מותרת משום נ"ט בר נ"ט כמו דגים שעלו בקערה שמותר לאכלן בכותח. ואפי' לריב"ן שפי' בשם רש"י עלו אין נתבשלו לא, וראיתו מהא דטשין את התנור באליה ואם טש כל הפת כולו אסורה אע"ג דאיכא נ"ט בר נ"ט דהיתרא אלא משום דהו"ל נתבשלו ואסור, מיהו נראה דבהא כל אפיא שוין דמותר לאכול חלב וגבינה אחריהן, דאמרי' בפ' כל שעה האי תנורא דטחו ביה טיחיא אסרה רבא בר אהילאי למיכל

לריפתא אפי' במילחא דלמא אתי למיכל בכותח, ולא קאמר דלמא אתי למיכל בתרה חלבא. ע"כ. והתם השומן היה בעין, ואעפ"כ הוכיח מתנורא דטחו ביה טיחיא משמע דשרי אף בכה"ג לאכול אחריו גבינה. וכן הוכיח באורח מישור (סי' פט אות ה) להקל בנ"ד, וכתב שם דשפיר כתבו הב"ח והש"ך דמוכח דהרמ"א מייירי אפי' לא הודח יפה הקדרה שנתבשל בו. ע"ש. [וכן ראיתי בשם ס' ערך שי (סי' פט ס"ג) שהוכיח כן. ואמ"א]. וכן הוכיח הגאון רבי דוד ביסטריץ בספרו בית דוד (ח"א דף יג ע"א וע"ב), שיש ראייה מפורשת בהגהת מהר"א בשערי דורא הנ"ל, ומוכרחים דברי הב"ח והש"ך. ועי' בבית יוסף באור"ח שסיים בדין זה ואם מותר לאכול עם גבינה כתבו רבינו בסימן צה. משמע נמי קצת דלא התיר אלא בנ"ט בנ"ט ומפרש לה בקדרה קינוח יפה. דלא כהפמ"ג, שכתב ראייה לש"ך מהב"י הנ"ל. אמנם הראיה הנ"ל מרבא בר אהילאי לשיטת הראשונים היא מוכרחת כהב"ח והש"ך להתיר גם בנתקנה ולא נתקנה היטב. עכת"ל. וכן מצאתי עוד בהגהות זר זהב (סי' פט) שכתב להקל בנ"ד, ועי' באליה זוטא דחולק, אבל הרחיק עדותו שכתב ראייתו בספרו על יו"ד, גם עיינתי בכלבו (סי' קו דף עט ע"ב) ובבדק הבית לב"י (סי' צה) ומשמע לי שם איפכא. אך יש ראייה להקל בהגהות שערי דורא דמשמע שם בכלל עו (אות א) בשם מהר"ם דאפי' לא הודח יפה מותר, מדהביא ראייה שם לד"ז מפרק כל שעה (פסחים ל.) ההוא תנורא דטחו ביה טיחיא וכו', ולא אמר דילמא אתי למיכל בתרה חלבא. וההיא תנורא מייירי ביש שם שומן בעין בתנור, אלא דראיית מהר"ם גופיה אינו מוכרח כ"כ. עכת"ל הרב זר זהב. (וע"ע ביד יהודה (פיה"א סק"ה), שהעיר ג"כ דמדברי הגהות שערי דורא בשם תשובת מהר"ם מוכח להקל בנ"ד. וע"ש מ"ש לפקפק בהוכחה זו. ועוד אחרונים דחו הוכחה זו).

ועי' להגאון רבי יוסף חיים בספרו בן איש חי (שנה ב' פרשת שלח סי"ב), שכתב: תבשיל שאין בו בשר ורק בשלוהו בקדרה של בשר, אפילו היא בת יומא, הרי זה מותר לאכול אחריו חלב מיד, ואפילו רחיצת ידיים וקנוח פה אין צריך. ואפילו אם הקדרה של הבשר לא הודחה יפה מן תבשיל של הבשר, ג"כ מותר לאכול החלב מיד. מיהו אם לא הודחה יפה ראוי להצריך רחיצת ידיים וקנוח והדחת פה, ואז יאכל החלב מיד. ועיין שיורי ברכה אות ל"ג ול"ד. והיינו דוקא אם יש ששים בתבשיל ההוא כנגד לכלוך הקדרה בבשר. אבל אם אין ששים כנגד לכלוך הבשר, לא סגי ליה רחיצה וקנוח והדחת פה בלבד, אלא צריך לשהות שעה אחת לפחות. והמחמיר גם בזה ששה שעות, תע"ב. עכ"ל. והנה מ"ש להצריך קנוח והדחה בדאיכא ששים, לכאור' הרי אפילו בחלב שרי לאוכלו, וק"ו דשרי לאכול אחריו מאכלי חלב. וצ"ע. ועי' בס' ילקוט יוסף (אור"ח ח"ג עמ' תכו, תכז). ועי' במ"ש בזה בס' תורת אבי (בן יוסף, עמ' קכא). ועי' בספר בדי השלחן (ס"ק פט), שכתב דהש"ך שרי אף בדליכא ס', וכתב שם בביאורים (סוד"ה מיהו) שמא בעינן עכ"פ קנוח והדחה. ע"ש. ועי' בספר הוראה ברורה (ס"ק מג) שכתבו שטוב להמתין ו' שעות, כיון שהש"ך היקל בזה מכח קושיא והקושיא אינה מוכרחת, ומ"מ המיקל בהמתנת שעה י"ל ע"מ לסמוך, כיון שהב"ח היקל אף בלי הכרח. וע"ש. וע"ע לגיסי, הרה"ג ר' אביה חדוק נר"ו, בקונטרס בית רחמים (ח"א סי' ג) שביאר ג"כ שיש להקל בזה, ושוב סיים שלא מלאו לבו להקל, אך אם לא טעם טעם בשר כלל בתבשיל יש להקל בשופי כמ"ש ביד יהודה. ע"ע. ובאמת, מאחר דחזינן

שהב"ח ועוד פוסקים הקלו אף ללא ההכרח מקושיית הש"ך, בודאי דאפשר לסמוך ע"ז להקל בתבשיל בשר שאין בו איסור כלל רק מנהג, וכן פסקו רוב האחרונים.

ג.

הנימוקים להקל בנידון דידן

ולענין מעשה, נראה שיש להקל בד"ז עכ"פ מס"ס, שמא כדעת התוס' ודעימייהו, דאף באכילת בשר א"צ המתנה כלל וסגי בסילוק השלחן, ודכוותיהו פסק הרמ"א מעיקר הדין. ואפי' את"ל כדעת הרמב"ם ודעימייהו, דבעינן המתנת שש שעות בבשר ממש, מ"מ בשיירי תבשיל של בשר שמא כדעת הב"ח דא"צ המתנה כלל. ובייחוד שכן הכריעו הש"ך והפר"ח ואחרונים רבים למעשה. ואף אם את קושיית הש"ך ל"ז להבין, מ"מ הא קמן דהב"ח למד כן מסברא דנפשיה ולא מכח קושיא. וכן פסק במנחת יעקב, אף שהשיג ג"כ על הש"ך. לפיכך נראה פשוט שיש להקל בזה כדעת רבים ועצומים מגדולי האחרונים, הלא המה, הב"ח (ביו"ד סי' פט ס"ד ובאו"ח ריש סי' קע"ג), הש"ך (סי' פט ס"ק י"ט), הפר"ח (סי' ק"ט), מנחת יעקב (כלל ע"ו ס"ק י"ג), לחם הפנים (סי' כ"ד), חגורת שמואל (סי' כד), אורח מישור (אות ה), בית דוד בסטריץ (סי' פט ס"ג), מחצית השקל (סי' י"ט), חכמת אדם (כלל מ' סעי' יג), קיצור שו"ע גאנצפריד (סי' מ"ו ס"י). וכן ראיתי לבעל המשנה ברורה בספרו נדחי ישראל (פל"ג ס"ה), שכתב שאם אין בשר ואין שומן בתבשיל רק שנתבשל בקדרה של בשר מותר לאכול אחריו גבינה אפילו לא הודחה הקדרה יפה. ע"ש. וכ"כ בספר ערוך השלחן (סעי' י"ג) ובספר מקדש מעט (סי' י"א) ובספר עצי העולה (סי' פט סק"ו) ובשו"ת אגרות משה (חיו"ד ח"ב סי' כו) ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ו סי' יט אות א') ובספר זר השלחן (סי' קמ"א). וע"ע בשו"ת חיי הלוי (ח"ה סי' ס).

ועוד, שכל דין המתנה בתבשיל של בשר אינו אלא מנהג שנהגו בו ישראל קדושים ואינו מן הדין כלל ואין להחמיר בו כולי האי. ובספק במנהג אוקמיה אדינא. וק"ו לפמ"ש בשו"ת גנת ורדים (חיו"ד כלל א סי' יז, בנד"מ סי' יד) שמרן חזר בו בספר הקצר בש"ע יו"ד וס"ל דאחר אכילת תבשיל בשר מותר לאכול גבינה. ע"ש. אמנם לא נקטינן הכי. עי' בברכי יוסף יו"ד (סי' פט ס"ק כה). אך לצירופא בנ"ד מיהא חזי.

ועוד יש להוסיף דכיון שבשעה שאכל את האורז לא חש בטעם בשר, חשיב כטעימת ישראל, ואף שלא התכוין לטעימה חזי לצרופי בנ"ד דעת הסוברים דמהני טעימת ישראל אף אם לא נתכוין לטעימה. וכן ראיתי בספר יד יהודה הנ"ל שכתב דאם אכל ולא הרגיש בו טעם בשר, הגם שאין סומכין על טעימת ישראל, בזה ודאי כיון שלא הרגיש טעם בשר בו מותר לאכול אחריו גבינה. ע"ש. וכן ראיתי עוד בתשו' בן המחבר בשו"ת דברי משה הלברשטאם (סי' מה), שכתב דמאחר דבשעה שאכל את המאכל לא חש בטעם בשר סמכין על טעימת ישראל להתיר, ואף שלא נתכוין לטעימה ויש מחמירים בטעימה שלא נתכוין לשם כך, מ"מ בנ"ד שאינו אלא ממנהגא יש להקל. ע"ש. וה"נ הואיל דבשעה שאכל את האורז וכיוצ"ב לא חש בטעם בשר הוי

כטעימת ישראל וסמכין על טעימת ישראל בכה"ג. הלכך נראה ברור שיש לסמוך למעשה על דברי הב"ח להקל בזה.

ד.

אם הש"ך התיר אף בדליכא ששים

ודע שיש להקל בקדרה שאינה רחוצה יפה אף אם אין ששים כנגד שיירי הקדרה. וכן מוכח מדין תנור דטחו ביה טיחיא, דאע"ג דליכא ששים שרי, וכמה אחרונים הזכירו הוכחה זו. ומבואר דס"ל שיש להקל אף בדליכא ששים. וכן מבואר בב"ח ביו"ד (סי' פט ס"ד), שכתב דהוי קצת ממשות של איסור, ואע"ג דבטל הוא במיעוטו מ"מ אסור לאכלו בחלב, דלא התירו אלא נ"ט בר נ"ט, ולא היכא דאיכא ממשו אבל לאחריו שרי. ע"כ. ואם מיירי בדאיכא ששים אמאי אסור לאכלו בחלב, הרי הוא היתר גמור. וכן ראיתי בחגורת שמואל (ס"ק כ"ד) שכתב: כתבו הש"ך ומנ"י דמותר לאכול גבינה אח"כ אפילו נתבשל בקדירה שלא הודחה יפה דהוי קצת ממשות של איסור וכ"כ נמי הב"ח, וטעם לדבר כתב דכבר נתבטל במיעוטו. ע"ש. ועי' ביד יהודה (פיה"א סק"ה) שהשיג על הב"ח שנקט דבטל במיעוטו, דהיכא דבטל במיעוטו גם עם חלב ביחד שרי. ע"ש. אולם נראה דכוונת הב"ח דליכא ס', ולפיכך אסור לאכלו בחלב, ומ"ש בטל במיעוטו אין ר"ל שנתבטל ממש, אלא ר"ל אע"ג דמועט הוא. ולכאורה כן מוכח מדברי הש"ך גופיה דאף היכא דליכא ס' שרי, דהא כתב דהוי קצת ממשות של איסור דבכה"ג אסור לאכלו עם גבינה. ואי מיירי בדאיכא ששים, שרי לאוכלו אף עם גבינה [ולכאורה אפשר לבאר שאסור לאכלו בחלב אע"ג דאיכא ס' משום שמקום התבשיל ניכר בעין ובזה לא חשיב ביטול בס', וע"ז סגי דעכ"פ א"צ להתין אחר אכילתו שש שעות. אולם קשה להלום ביאור זה בלשון הש"ך].

וזה לשון הפמ"ג אור"ח (סי' קעג מש"ז): עיין ב"ח (ד"ה מים) במה שכתב הקדירה לא הודח יפה אסור עם גבינה, הא לאחריו שרי. וכן כתב הש"ך ביו"ד סימן פ"ט אות יט. ועיין סימן צ"ט בש"ך ס"ק כב דיש אומרים אף לכתחלה, יע"ש. ומיהו הר"ב פסק שם (סימן צט סוף סעיף ו) דיעבד, ועיין מה שכתבתי בפריי שם. אבל אם נפל גבינה לתבשיל, דהתם מותר דכבר נתבטל בששים, והיינו שלא רחוצה יפה, הא לא הודחה כלל אין בו ששים, יע"ש בסימן צה סעיף ג. עכ"ל הפמ"ג. ולכאורה ר"ל דהש"ך שרי דוקא בדאיכא ס', ואל תקשה דא"כ אפי' לאכלו עם גבינה שרי בדאיכא ס', ע"ז כתב דלהרמ"א אסור לכתחלה בטיפת חלב שנפלה למים, ודלא כמ"ש הש"ך בסימן צט ס"ק כב שמותר לכתחלה, אלא כפשט לשון הרמ"א שם (סעיף ו) טיפת חלב שנפלה למים ונתבטלה בששים, ואח"כ "נפל" מן המים לקדרה של הבשר. ע"כ. דמשמע דהוי דיעבד (ובזה ניחא הקושיא על האחרונים דס"ל דהש"ך התיר דוקא בדאיכא ס', דמאי קמ"ל הא כבר נתבטל ומותר לאכול התבשיל בחלב. ולזה קאמר דלכתחלה אסור לאכול בחלב, וקמ"ל דמ"מ א"צ להתין אחר אכילתו). אלא שקשה ע"ז, שהש"ך שם כתב דשרי לכתחלה עפ"ד הרמ"א עצמו בתורת חטאת (כלל פה דין יא). וביותר, דהכא הפרי מגדים גופיה ביו"ד (סי' פט ס"ק יט) כתב דקושיית הש"ך אינה על הרמ"א אלא על הב"י. וא"כ אף אם הרמ"א אסור לכתחלה, מ"מ הש"ך ס"ל כמ"ש איהו גופיה בש"ך לקמן סי' צט להקל לכתחלה [ועי' בס' בית מאיר ובדרכי תשובה ובס' מזרח שמש סי' צט ס"ו ובשו"ת

שואל ונשאל ח"א (חיו"ד סי' סח) וח"ז (חיו"ד סי' צט) אם הוי לכתחלה ואם יש מקום לומר דהרמ"א הדר ביה ממ"ש בתורת חטאת להקל לכתחלה].

ועי' בספר בית לחם יהודה (ס"ק טו) שכתב ע"ד הש"ך: נראה לי דוקא שאין נותן טעם ממשות בתבשיל אלא רק לחלוחית טוח על פניו אבל אם נותן הממשות טעם בתבשיל הוי כמו שומן. ע"כ. והו"ד בספר בית יצחק (ס"ק טו) וזבחי צדק (ס"ק לו) וכה"ח (ס"ק נט). ועי' בשערי דעה סק"ג. ובפתחי תשובה (סק"ז) ציין לדברי הש"ך, וכתב: נראה דר"ל אפילו אם אין ס' נגד הטוח בעין שע"פ הקדרה דאל"כ הדרא קושיא לדוכתא. ולפ"ז פשיטא דתבשיל שהושם בו מעט שומן מותר לאכול אחריו גבינה אף אם לא היה ס' נגד השומן [כעת ראיתי בספר בית לחם יהודה (ס"ק ט"ו) שכתב על דברי הש"ך וז"ל: ונראה לי דוקא שאינו נותן טעם ממשות בתבשיל רק לחלוחית טוח על פניו, אבל אם נותן הממשות טעם בתבשיל הוי כמו שומן. עכ"ל. ולפ"ז בתבשיל שיש בו שומן ואין בתבשיל ס' נגדו אין להקל וע"ל סק"א]. עכ"ל כולל המוסגר. [ועי' מה שהעיר בזה הה"כ בקובץ בית הלל (טבת תשס"א עמ' מח). ועי' בקובץ בית אהרן וישראל (שנה כד גליון ב' עמ' קיח). ע"ש]. ועי' מעדני השלחן (ס"ק מב) ובספר מעדני מלכים (סי' צב). ועוד מצינו שהחמירו בדליכא ששים, בספר בית יהודה לנדא (סי' פט) ובספר מגדים חדשים (סק"ה). והו"ד בדרכי תשובה (ס"ק מב).

ולמעשה כמה אחרונים כתבו להקל אף ללא ששים. כן ראיתי להגאון בעל משכיל לאיתן ביד אברהם (בסי' פט ע"ד הש"ך הנ"ל) שכתב דצ"ל דהש"ך איירי אפי' בדידעין שלא היה ס' כנגד השומן, דאי מסתמא הא אמרי' שהיה ששים כמ"ש המנחת יעקב (כלל נא ס"ק יא ויח), וא"כ אכתי מאי למימרא. ע"ש. וכ"כ בערוך השלחן (סעי' יג) אפילו הוא בן יומו ואפילו מלוכלך בבשר ואין בו ששים נגד הלכלוך. ע"ש. וכ"כ בספר עצי העולה (סי' פט חוקי החיים סק"ה) ובספר בדי השלחן (ס"ק פט). וע"ע במקדש מעט (ס"ק יא) ובספר ילקוט אברהם (חאו"ח סי' תצג אות קכד). וע"ע בספר מגילת ספר (על הש"ך בנ"ד, אות ד) ובשו"ת ברכת יהודה ח"ו (חיו"ד סי' ג) ובקונטרס בית רחמים (סי' ג) ובספר הלכות בשר בחלב (עמ' ע) ובספר נכח השלחן (ס"ק לא) שכתבו ג"כ דאפי' בלא ששים שרי להש"ך. ע"ע.

ה.

אורז שהניח עליו חתיכת בשר

לפיכך יש להקל באורז שהניח עליו חתיכת בשר ושוב נטלה ונותרו מעט שיירי רוטב הבשר, שאין צריך להמתין שש שעות. שהרי יש מקילים אפי' אם נתן בידיים מעט רוטב. עי' בפתחי תשובה (סק"ז) הנ"ל. ועי' בספר עצי העולה (סי' פט סק"ו) שכתב להתיר אף בנתן בעצמו מעט שומן בתבשיל ואין ס' כנגדו דמותר לאכול אחריו גבינה. וביאר טעמו בחקי חיים שם (סק"ה) שמאחר שהש"ך מתיר בקערה שאינה מודחת ואפי' אין ששים, א"כ ה"ה בנתן מעט שומן מותר אף אם מרגיש את הטעם מעט, מ"מ אין חשש שימשוך טעם זמן ארוך. וכ"מ מלשון הש"ך דהוי "קצת" ממשות של איסור, משמע שאם נתן הרבה שומן צריך להמתין. ע"ש. וכן ראיתי עוד בספר מגילת

ספר (על סי' פט אות ד' ד"ה ובש"ך) שכתב דטעמו של הש"ך להקל בנ"ד הוא משום שלא נתכוין לכך, ולפ"ז אף אם נפל במקרה בשר לתוך התבשיל אף שאין שישים כנגדו אין חובת המתנה אח"כ דאין זה נחשב לתבשיל של בשר שגזרו בו. ע"ש.

ואף שבספר יד יהודה (פיה"א סק"ה) כתב שבנתן בכוונה מעט שומן בתבשיל צריך להמתין שש שעות, התם ביאר טעמא דכיון שנתן שומן בידים חשיב כבשר ממש ואסור לאכול גבינה שמא יבואו לאכלם ביחד, משא"כ בשיירי תבשיל דאין כוונתו כלל לאכול זה. ע"ש. אך בנ"ד לא נתן כלל התבשיל באורז אלא בתחילה הניח חתיכת בשר וממנה נטף מרוטבה על האורז, והוי כשאר שיירים שנותרו בקדרה. וע"ע בספר הלכות בשר בחלב (עמ' עב) מ"ש לבאר את טעם ההיתר בנ"ד (אלא שמ"ש שם לחוש לדברי הבית לחם יהודה, הנה לכאור' רוח"פ פליגי ע"ז ולא נקטינן כדבריו). וכ"כ להקל בנ"ד בשו"ת שערי יושר חנניה ח"ד (סי' קו), והדר ביה ממ"ש בספרו בח"א (סי' לד) להחמיר בדליכא ס'. וכ"כ בשו"ת דברי דוד טהרני (ח"ב סי' טו) להקל היכא דנפל מעט מרק עוף לתבשיל פרוה, עפ"ד הש"ך. ע"ע.

ו.

סלטים בארוחה בשרית וחלבית

וכן יש להקל בסלטים שאכלו מהם בסעודה בשרית, שאדם שאוכל סלטים אלו א"צ להמתין שש שעות. דמסתמא יש ששים ובטלי במיעוטייהו, ואף אם אין ששים הוי כשיירי תבשיל של בשר שנתבאר לעיל שיש להקל [הגם שאין להעלותם בסעודה חלבית שמא נשתתיר מהם שיירי בשר (ועי' בש"ע סי' צא ס"א וס"ג). וע"ע בערוך השלחן (סי' פט סט"ו) שכתב שמצוה מן המובחר כשאכל גבינה או חלב ורוצה לאכול בשר, דיש להעביר מעל השלחן הלחם וכל המאכלים שאכלו עם החלב ועם המפה ויפרוס מפה אחרת ולחם אחר וכלים אחרים ויאכל בשר. וכן המנהג פשוט ברוב תפוצות ישראל. ע"ש]. וכ"כ בשו"ת שרגא המאיר ח"ז (סי' יט) דמי שלקח כף המלוכלכת בתבשיל בשר והוציא בה תפוא"א, א"צ להמתין שש שעות עפ"ד הש"ך. ע"ש. וכ"כ בספר עמודי הבית (עמ' נח) בשם הגר"נ קרליץ שסלטים שאכלו בהם בארוחה בשרית וכן שיירי פת שאכלו ממנה בארוחה בשרית ולא נזהרו לקנח ידיהם קודם שנטלו מהפת, וכן במאכל שנתבשל או נאפה בתנור בשרי, א"צ המתנת ו' שעות. ע"ש. וכ"כ בספר נכח השלחן (עמ' לד) ובשו"ת דברי בניהו חט"ו (סי' כא) שיש להתיר בסלטים. ע"ע. וכן האריך להקל בזה בקובץ בית הלל (טבת תשס"א עמ' מז). ועי' בספר תורת אבי (בן יוסף, עמ' קכב). וע"ע בשו"ת אגרו"מ (ח"א מיו"ד סי' לח). וע"ע בילקו"י או"ה ח"ג (עמ' תנ סעיף סד). ועי' בשו"ת אבני ישפה (ח"ח סי' קיז) שכתב שאדם שערבב כף עם בשר בתוך סלט ורוצה לשתות חלב אחריו, יטעם מהסלט ואם יראה שלא מורגש טעם בשר שוב א"צ להמתין כלל שש שעות. ואף דלא סמכינן על טעימת קפילא, מ"מ על טעימת ישראל סמכינן. ע"ש. ולא העיר כלל מדברי הש"ך וכל הפוסקים הנ"ל.

ועי' בספר ארחות רבינו ח"א (עמ' רה אות יא) שכתב שהרבנית הרתיחה תה להגר"י קנייבסקי בעל הקהלות יעקב בכלי חלב נקי שלא היה בן יומו וזה היה כארבע חמש שעות לאחר סעודת

בשר, ואמר לה שע"פ דין תורה מותר לשתותו ומ"מ הוא אינו רוצה לשתות ולא שתה. ע"ש. והיא חסידות גדולה להחמיר בנ"ט בר נ"ט שאינו בן יומו בתוך זמן המתנה, דלהרמ"א בלא"ה מעיקר הדין הלכה כהתוס' וסגי בשעה לחומרא.

ז.

צ'יפס שטוגן בשמן שטיגנו בו שניצל

ואחר הדברים האלה, הבוא נבוא לדון בענין שמן שטיגנו בו שניצלים ולאחר מכן טיגנו בו צ'יפס או פלאפל, האם האוכל מהצ'יפס או מהפלאפל צריך להמתין שש שעות, היכא דהשמן נקי ללא שאריות מהבשר.

ולכאורה יש מקום לדון באכילת הצ'יפס עצמו בדברי חלב, דלכאורה הוי נ"ט בר נ"ט, שהשניצל נתן טעם בשמן והשמן נתן טעם בצ'יפס, והוי נ"ט בר נ"ט דהיתרא דשרי לכתחלה, כמ"ש מרן בש"ע יו"ד (סי' זה ס"א). והא דנשאר מעט שמן על הצ'יפס, עי' ביד יהודה (סי' זה פיה"א סק"י) שכתב ע"ד סה"ת ודעימיה שאסרו נ"ט בר נ"ט בנצלו והתירו בנתבשלו, אע"ג דכשאוכל הדגים שנתבשלו בקדרה יש עליהם מעט רוטב, ואוכלם בחלב (ורוטב זה הוא טעם שני ולא טעם שלישי), וכתב ביד יהודה דלכאורה א"כ יהא צריך להדיחם יפה מהמים שנתבשלו מהם, אך סה"ת ודעימיה סתמו להתיר שא"צ הדחה, ומצאתי בשו"ת מהראנ"ח בספר מים עמוקים (ה"ב סי' סח ד"ה ומ"מ בהיתר) שכתב שאפשר שלמיעוטן לא חששו. וכיו"ב כתב בשו"ת מימוני (הל' מאכ"א ס"פ טו). ע"ש. וע"ע בספר הוראה ברורה (סי' זה שעה"צ ס"ק נה).

אמנם נחלקו האחרונים אי אמרינן נ"ט בר נ"ט באוכלים. הפמ"ג (סי' זה מש"ז סק"א) החמיר, ובשו"ת פני אריה (סי' מח מט) הוכיח להקל. וכבר עמדו בזה אחרונים רבים. ועי' בשו"ת רב פעלים ח"ג (חאו"ח סי' יג). ומרן הגר"ע יוסף בספרו הליכות עולם ח"ז (עמ' עט) כתב להקל בזה, והוכיח מדברי רש"י בחולין (קטז:): דאמרינן נ"ט בר נ"ט באוכלין. [ושם בעמ' עט מבואר שהוא מתיר לכתחלה. אולם לקמיה עמ' פ בהערה כתב להקל בדיעבד]. וגם נחלקו האחרונים אי שרי לגרום נ"ט בר נ"ט לכתחלה. והגר"ש משאש בספרו מזרח שמש (סי' זה ס"א) ובשו"ת תבואות שמש (חיו"ד סי' לא) ובשו"ת שמש ומגן ח"ב (חיו"ד סי' מב) וח"ג (חיו"ד סי' א) האריך להחמיר בזה. והאריך בזה ג"כ בספר טעמו וראו, להחמיר. ועי' למו"ר הגאון הנאמ"ן בהסכמתו שם, שכתב ג"כ להחמיר בזה. וע"ע בספר הוראה ברורה (סי' זה בביאור"ל הארוך בסוה"ס) מ"ש להחמיר. ומאידך, בשו"ת שמע שלמה ח"א (חיו"ד סי' ב) וח"ב (חיו"ד סי' ב-ו) ומרן מלכא הגר"ע יוסף בשו"ת יביע אומר ח"ט (חיו"ד סי' ד) ובהליכות עולם ח"ז (עמ' עד) ובשו"ת תפלה למשה ח"ג (סי' יב) כתבו להקל. וכן האריך בזה מר דודי, הגאון ר' רזיאל כהן, בשו"ת מחקרי ארץ ח"ג (סי' נא) להקל. וע"ע בירחון יתד המאיר (אייר תשס"ט סי' קלב) ובאו"ת (חשון תשנ"ד סי' יד, שבט תשע"ט מכתב פה, ואדר ב' תשע"ט מכתב צח).

אולם בנ"ד העירו כמה חכמים בדורנו שלא שייך הכא נ"ט בר נ"ט, מאחר שהשמן עצמו נמצא בצ'יפס. ועי' בס' יד יהודה (סי' זה פיה"ק סק"ב), שכתב דדגים שעלו בקערה הוי נ"ט בר נ"ט

דוקא שקבלו טעם מהכלי, אך אם נתבשלו הדגים בחלב ממש אין נחשב זה לבלוע כיון דגוף החלב נכנס בהם, וכן רוטב של בשר לא נחשב לטעם רק נחשב לבעין של בשר. ע"ש (ויש לחלק ממה שהובא לעיל בשם הרב יד יהודה).

ועכ"פ, לפי האמור כתבו כמה חכמים בדורנו להקל בזה שאין צריך להמתין שש שעות, דאף למחמירים בנ"ט בר נ"ט באוכלין, וכן למחמירים בנ"ט בר נ"ט לכתחלה, בנ"ד שאין הוא אוכל את הצ'יפס עם חלב אלא אחר אכילת הצ'יפס אוכל הוא מאכלי חלב, יש להקל עפ"ד הב"ח והש"ך וכל האחרונים הנ"ל, שכתבו שא"צ להמתין שש שעות אחר אכילת שיירי תבשיל של בשר. וכ"כ בשו"ת שערי יושר ח"ד (חיו"ד סי' קו) בד"ז. וע"ע בספר משיב נפשי (מימון. חיו"ד סי' ב). וכן כתב להקל הגר"ח רבי שליט"א (בדבריו שבס' תורת אבי, בן יוסף, עמ' קכג). וסיים שעדיין צ"ע. ע"ש. וע"ע בס' קנין יורה דעה (עמ' ל), שכתב ג"כ להקל בשמן זה שא"צ להמתין ו' שעות, וצ"ע. ע"ש. וע"ע בשו"ת ויצבור יוסף (בר שלום. ח"ד סי' מז) מ"ש בנידונו. ע"ש. וע"ע בס' השלחן כהלכתו (עמ' טו) שכתב שקשה להצריך המתנה.

ומאידך ראיתי שכמה ממורי ההוראה בדורנו החמירו דבעי המתנה ו' שעות. וכן ראיתי גם בשו"ת דברי בניהו חלק כב (סי' נט) וחלק כה (סי' מג) שהחמיר בזה. וכן ראיתי עוד בספר ילקוט יוסף על הלכות חנוכה (מהדו' תש"פ עמ' תשכט) שכתב שצריך להמתין ו' שעות כשיש בשמן שומנים, ובפרט ששמן שטיגנו בו שניצל אינו נפגם, ויש בו טעם וממשות של השניצל, ואין לסמוך להקל בזה אם לא בצירוף עוד איזה ספק אמיתי. ע"ש. ועי' להגר"ד גודיס נר"ו בשו"ת מנחת דניאל ח"א (סי' עו) שהאריך בענין נ"ט בר נ"ט באוכלין, וכתב לדחות את הראיה מדברי רש"י בחולין הנ"ל. והעלה להחמיר. וכתב שבטיגון צ'יפס בשמן זמן רב איכא למיחש (מלבד דלא הוי נ"ט בר נ"ט באוכלין) שמושך טעם רב של בשר, וגם איכא למיחש שמא מעורב בו בשר, ואין מצוי שיסננו את השמן שטיגנו בו שניצלים ע"מ לטגן בו צ'יפס. עכת"ד [ובאשר סיים בסוף דבריו שהגאון רבי גדעון בן משה שאל את מרן הגר"ע יוסף זצ"ל במחנות צבא והורה לו להחמיר, הנה אין מזה הכרח לאדם בביתו, דהתם במקומות ציבוריים חמיר טפי, כידוע, ולכל היותר הוי הנהגה טובה להסיר מכשול, משא"כ בביתו ובחומותיו אין הכרח מזה דמדינא צריך להחמיר בזה. וע"ע להגאון רבי יוסף בר שלום בקובץ בית הלל (שבט תשע"ט עמ' לא) בענין חיוב קונדיטוריות ע"י הרבנות המקומית לכתוב בחזקת חלבי מחשש מכשול במקום צבורי, מאחר ואין שם משגיח כל היום. ע"ש]. וכן ראיתי עוד למר דודי, הגאון ר' לירן ישי נר"ו, בספר ויען שמואל ח"ח (סי' עה) שכתב ג"כ להחמיר דלא אמרינן נ"ט בר נ"ט באוכלין, וכתב לדחות את הראיה מדברי רש"י בחולין. וסיים שבג"ד הדבר קשה מאד לסנן עד שלא ישאר שום שומן, ובטוחני שאף המתירין נ"ט בר נ"ט באוכלין לא יתירו בזה. ע"ש. וע"ע בספר אערוך שלחן (ח"א סי' יט) ובספר מציון תצא תורה (ח"א אות קעה) ובספר הלכות בשר וחלב.

ח.

אם יש להקל בהמתנה באכילת דבר חריף

ולענין אדם שחתך בצלים בסכין של בשר בת יומה (שהבצלים קבלו טעם בשר, כמבואר בש"ע יו"ד סי' צו ס"א), האם צריך להמתין שש שעות לאכילת דברי חלב. וכן יש לדון בחתך בצלים בסכין חולבת, ועירבם בסלט, האם מותר לאוכלם בתוך שש שעות לאכילת בשר.

והנה, הטעמים שכתבו הראשונים להצריך המתנת שש שעות באכילת בשר, לא שייכים באכילת דבר חריף שנחתך בסכין של בשר, דאף שאסור לאכלו בחלב מחמת הטעם הבלוע בו, מכל מקום אין טעם להצריך המתנת שש שעות. ואכן כן כתב בספר בית מאיר (שהובא לעיל) להקל באכל ד"ח שנחתך בסכין בשר שא"צ המתנה. וכן תירץ גם רבינו עקיבא איגר בהגהותיו (סי' פט סק"ד) על דברי הרמ"א דלעיל בריש א'מיר, דנפק"מ דאפי' בישלו חומץ דחריף בקערה של בשר, דאין בו משום נ"ט בר נ"ט אפ"ה מותר לאכול גבינה אחריו. וכ"כ בספר יד יהודה. וע"ע בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה רביעאה ח"ג סי' צ"א) [ועי' בדלתי תשובה (סק"א) שנסתפק בזה. וע"ע בשו"ת מור ואהלות (אהל ברכות והודאות סי' לט) שכתב להקל. והו"ד בדרכי תשובה (ס"ק מב). ע"ש]. ולדינא נקטינן להקל. וכ"פ בשו"ת אגרות משה (ח"ב חיו"ד סי' כו). וכ"כ בספר עצי העולה (כלל ג' סי'). ועי' בשו"ת מעדני מלכים (סי' צו).

אולם צ"ע אם יש מקום לומר אף איפכא, שמי שאכל בשר וצריך להמתין שש שעות לאכילת מאכלי חלב, מותר לאכול לימון שנחתך בסכין חלבי בן יומו. וכן לאכול מאכל חריף שנתבשל בקדרה חלבית בת יומה.

והנה, זו לשון הפרי מגדים או"ח (סי' תצד אש"א סק"ו): לאכול צנן שחתך בסכין חולב אחר בשר תוך שש שעות י"ל דאסור, עי' יו"ד סי' פט וצו. ע"ש. וכ"כ בספר עצי העולה (כלל ג' סי'). ובספר יד יהודה (סי' פט פיה"ק ס"ק כט) כתב שאם אכל בשר ורוצה לאכול דבר חריף שנתבשל בקדרת חלב, אם אינו בן יומו יש להקל. ושם בפיה"א (סוף סק"ה ד"ה ויש) הביא את דברי הפמ"ג שאסור, וכתב מיהו גם שם בסימן צו: הרבה מקילין בדבר חריף, זולת בסכין דשמנונית קרוש על פניו. וצ"ע. ובקדרה שאינה בת יומא יש להקל. ע"ש. ועי' במשמרת שלום (על הפמ"ג סי' פט ס"ק יט) שחילק דדוקא באכל דבר חריף שקיבל טעם א"צ להמתין שש שעות, אך באכל בשר ממש ורוצה לאכול דבר חריף שנתבשל בקדרת חלב בת יומא או שנחתך בסכין חולב אסור הפמ"ג. ע"ש [ועי' בשו"ת שערי יושר ח"ד (סי' קו) שהעיר על ד' הרב יד יהודה, שלא מצא מי שחולק על הפמ"ג בזה. ולכן נראה לדינא כהפמ"ג. ע"ש. אולם כוונת הרב יד יהודה פשוטה, שהוא כיוון על מחלוקת הראשונים בסימן צו דסכין שחתך בו צנן לא מבליע בו טעם בשר, משום שלא אסרו אלא בסכין ששמנוניתו על פניו].

והנה, בספר בדי השלחן (סי' פט סק"צ) הביא את דברי הפרי מגדים להלכה, והוסיף להחמיר דה"ה בשאר דברים חריפים יש להחמיר כן, וכן המבשל דבר חריף בכלי חלב שאינו בן יומו, נראה דצריך להמתין ו' שעות. ע"ש. ועי' בספר מגילת ספר (עמ' יט) שכתב שעיקר דברי הפמ"ג מחודשים, ולדינא נקטינן כהפמ"ג, אך מה שחידש בבדה"ש שאף בשאר דברים חריפים ואפי'

הסכין אינו בן יומו, לדידן נראה להקל. ע"ש. וכ"כ בשו"ת שערי יושר ח"ד (ס"ס קו) להקל באינו בן יומו. ועי' בספר הלכות בשר בחלב (עמ' עא). ועי' בשו"ת ויצבור יוסף (בר שלום. ח"ד סי' מז) שדן בלימון שנחתך בסכין חלבי אם מותר לסוחטו לכוס תה ולשתותו למי שנמצא בתוך ו' שעות לאכילת בשר, וכתב שאף שהפמ"ג אסר בכה"ג בצנון, אך בנ"ד הרי הלימון קבל טעם רק כדי נטילה, וע"כ כשהוא סוחט הלימון לכוס תה מסתמא יש ס' בכוס תה כנגד הטעם החלבי. ובכה"ג שרי לבטל לכתחלה. וע"ש.

אולם כל קבל דנא ראיתי למהרש"ם בספר דעת תורה (או"ח סי' תצד על המג"א סק"ו) שכתב ע"ד הפמ"ג, שמדברי הרע"ק (ביו"ד סי' פט) שפסק שגם בבישל ד"ח בכלי בשר מותר לאכול אחריו גבינה, א"כ גם בדינו של הפמ"ג יש להקל. וי"ל דגם הפמ"ג לא החמיר אלא בסתם סכין שאינו נקי ויש חשש בעין, אבל בידוע שהיה נקי או בבית שנהגו לנקות י"ל דלא גרע מבישול בכלי בן יומו דשרי. ובפרט דסתם סכין של חלב רוב תשמישו בצנון. ויש דעות דצנון לא מקרי ד"ח, בפרט אם היה הסכין אינו בן יומו, ועכ"פ אחר שעה אחת בודאי יש להקל. ע"ש. ואכן, על החילוק הנ"ל בין אם אכל קודם בשר או אכל קודם דבר חריף, עי' בליקוטי מגדים (על הפמ"ג ביו"ד שם) שכתבו שאינו מוכרח, די"ל דרע"א והפמ"ג לטעמייהו אזלי, דהפמ"ג (שפ"ד סי' צו סק"ב) ס"ל דבחורפא אלף טעמים לא מהני והו"ל כבעין, וא"כ אף בנתבשל דבר חריף בקדרת בשר אסור לאכול אחריו גבינה, משא"כ רע"א שם השיג עליו וס"ל דלא נתחזק יותר ממה שהיה בכלי ואינו כבעין, ושפיר ס"ל דשרי לאכול אחריו גבינה. ע"ש. גם בספר מור ואהלות (אוהל ברכות והודאות סי' ל"ט סוף ד"ה ועוד) הביא את דברי הפמ"ג שהחמיר, וכתב ע"ז: וכמדומה שכן נהגו העולם להקל אף בבשלו חריף בקדירת בשר לאכול אחריו גבינה תיכף. וכן להיפוך. ע"ש. והו"ד בדרכי תשובה (ס"ק מב).

ולדינא נראה שיש להקל בנ"ד מס"ס, שמא כהראשונים שסכין שאין בה שמנוניות לא נאסרה בחתך בה בצל, דדוקא בסכין שיש שמנונית טוחה על פניה אסרו, ושמא כהראשונים דבצל לא חשיב דבר חריף, ושמא כהתוס' שאחר בשר מהני סילוק סעודה, ושמא כהפוסקים בנ"ד דשרי לאכול אחר בשר דבר חריף שקבל טעם חלב. וכ"כ בשו"ת עמק התשובה ח"ו (סי' שיא) שכיון שאין טועמים טעם חלב סומכים להקל ואין חוששין. וסמך דבריו על הרע"ק הנ"ל, שא"צ המתנה בבצל שבלע טעם בשר. ע"ש. ולא ס"ל החילוק הנ"ל. וכן כתב בספר תשובות ונהגות ח"א (סי' תלג) שחולקים על הפמ"ג, והעולם נוהגים להקל בזה. ע"ש. וע"ע לו בספר אורחות הבית (פ"ו סכ"ה). וכ"כ בקובץ מבית לוי (יו"ד עמ' לה ס"ח) בשם הגר"ש ואזנר. וע"ע בספר דבר חריף (פ"א ס"ט וס"ק מד). וכ"כ להקל בספר הוראה ברורה (סי' פט סק"מ ובביאור"ל הארוך בסוה"ס ד"ה שלא לאכול) שהאוכל בשר מותר לאכול לאחמ"כ בצל שנחתך בסכין חולבת נקיה, וע"ע בקונטרס ישיר ישראל (עמ' פו) [וע"ע בקובץ בית אהרן וישראל כסלו תשס"ט עמ' קכ, שכתב שיתכן שלא החמיר בזה הפמ"ג אלא לטעמיה, דפליג על הש"ך בשיירי קדירה דבעי המתנה, אך לדידן דקי"ל כהש"ך יש להקל אף בזה. והעלה כן לדינא, דאחר בשר מותר לאכול בצל שנחתך בסכין חלבי. ע"ע. ודו"ק].

ט.

סוכר וקפה במקומות ציבוריים

ולענין צנצנות סוכר וקפה המונחות במקומות ציבוריים, ולעיתים משתמשים בהן עם כפיות המלווחלות בחלב, יש להקל ליטול מהן אף לאדם שאכל בשר ונמצא בתוך שש שעות לאכילתו. דבודאי יש ששים בתה כנגד החלב, וקי"ל שאף בהיתר בהיתר יש ביטול. ואין לחוש מדין ביטול איסור לכתחלה. ועי' בש"ך (סי' צט ס"ק כב), שכתב שטיפת חלב שנפלה במים ויש בהם ששים כנגדה, מותר לכתחלה לתת אותה לאחמ"כ בתוך בשר. ע"ש. ואף הראשון המשתמש בכפית המלווחלת בחלב י"ל דאין לחוש להחמיר, דהוי ספק ביטול היתר בהיתר, דאין זה ודאי שאחריו ישתמש אדם אחר סעודת בשר. וגם אין כוונתו לבטל (ועי' בש"ע סי' פד סי"ג). ועי' בשדי חמד כללים (מע' א אות א ד"ה וביטול). וכ"כ להקל בד"ו בשו"ת עמק התשובה ח"ד (סי' נט). וכ"פ בשו"ת שבט הקהתי ח"א (סי' רכ). וע"ע לגיסי, הרה"ג ר' אביה חדוק, בקונטרס בית רחמים (ס"ס ג), ולהגאון ר' חיים ברגיב בקובץ ויען שמואל ח"ח (סי' מ) ובספר הלכות בשר בחלב (עמ' עג) ובשו"ת ויען הכהן ח"ב (סי' ט) ולידי"ג, הרה"ג שלום דרעי, בספר אגרות שלום ובקובץ בית אהרן וישראל (שנה כד גליון ב' עמ' קכב) מ"ש בטעם ההיתר בזה.

י.

ביצה שנתבשלה בקליפתה עם בשר

ולענין ביצה שנתבשלה בקליפתה עם בשר, דבפשטות יש להחמיר ע"פ מ"ש מרן בש"ע יו"ד (סי' צה ס"ב) שביצה שנתבשלה במים בקדירה חולבת, מותר לתת אותה בתוך התרנגולת אפילו לכתחלה. אבל אם נתבשלה בקדירה עם בשר, ואפילו בקליפה, אסור לאכלה בכותח. עכ"ל. ולפ"ז נראה שדין הביצה כתבשיל בשר, שיש להמתין שש שעות אחר אכילתה. וכ"פ בספר ילקוט יוסף (או"ה ח"ג סי' פט סל"ד), אך בהערה כתב שיתכן שמרן יודה שמותר לאכול אחר הביצה גבינה. ומ"מ למעשה יש להחמיר. ע"ש. ועי' בספר' הרי יהודה ח"ב (חיו"ד סי' ג), שהאריך לצדד להקל בזה, אך אף איהו סיים שלא מלאו לבו להקל בדבר כי כשפלפל עם חכמי בית מדרשו נטו קו מסברתו. ע"ע. וכ"פ במקור נאמן ח"א (סי' תקצא) להחמיר. וכ"כ בשו"ת דברי דוד טהרני (ח"ב סי' טו) ובשו"ת דברי בניהו ח"ה (סי' יג). וכ"כ בשו"ת ברכת יהודה ח"ו (חיו"ד ס"ס ג) שצריך להמתין שש שעות (וחזר בו ממ"ש במכתבו הנדפס בספר הלכתא מאורייתא עמ' א' שסו להקל שא"צ המתנת ו' שעות). וע"ע בשו"ת מעדני מלכים (סי' צד).

יא.

כוסכוס שנתבשל ע"י אדים וזיעה מסיר בשר

ולענין כוסכוס שנתבשל מעל סיר בשר, לכאורה אסור לאכלו בחלב, ע"פ מ"ש מרן בש"ע יו"ד (סי' צב ס"ח) שמחבת של חלב שנתנו בכירה תחת קדירה של בשר, הזיעה עולה ונבלעת

בקדרה ואוסרתה. והכא נמי הזיעה עולה ונבלעת בכוסכוס ונותנת בו טעם בשר. אך לענין המתנה נחלקו בזה כמה חכמים בדורנו אם חשיב כתבשיל של בשר שנהגו בו להחמיר, ואם יש לנו להוסיף חומרא במנהג שלא מצינו בהדיא שהחמירו בו.

והנה, הרדב"ז בתשובה ח"א (סי' רי) כתב שכוסכוסו שנתנו אותו על פי קדרה של בשר לקלוט הבל הקדרה כמנהג, מה שקבל מן הבשר לא נקרא טעם אלא ממשו של איסור שכל זיעה היוצאת על ידי בישול הוי כעיקרו של דבר. וכן הו"ד בערך השלחן יו"ד (סי' צה ס"ק יא). ומבואר דס"ל שאסור לאכלו בחלב משום שנעשה כבשרי. וכ"כ מדנפשיה הגר"ש משאש בשו"ת תבואות שמש (חיו"ד סי' ה) שאסור לאכלו בחלב, אך לא הצריך המתנה [וע"ע לו בשו"ת שמש ומגן ח"א חיו"ד סי' יד]. וכן מבואר עוד בספר אשרי האיש (חיו"ד ח"א פ"א ס"ח). (אך לא ביאר את דין ההמתנה). וע"ע בספר משיב נפשי (מימון. חיו"ד סי' ב). וע"ע בספר ברית כהונה (חיו"ד מע' א אות ב). ולמרן ראש הישיבה שליט"א בהערותיו על ספר ברית כהונה (שם). ועי' בשו"ת פרי הארץ ח"ב (חיו"ד סי' יד). ואכן מצינו להגרי"ח בספר בן איש חי (שנה ב' פרשת שלח אות י"ג) שכתב שביצים שנותנים בקדרה שיש בה חמין של שבת, וסודרים אותם על הכסוי של הקדרה מסביב, ומתבשלים מחום הקדרה שהיא על האש, שיש בה בשר חמין, אין צריך להמתין שש שעות, ואין צריך הדחה וקנוח, והמחמיר לעשות הדחה וקנוח בזה, תבוא עליו ברכה. וע"ע לו בשו"ת רב פעלים ח"ג (חאו"ח סי' יג). וע"ע בספר קנין יורה דעה (עמ' ל) שכתב שקוגל שחיממו עם בשר בתנור, או שהניח תבנית קוגל ע"ג סיר בשרי, שזיעת הבשר נכנסת ישירות לתבנית הקוגל, באש"א מבוטשאטש (או"ח סי' קעג) כתב שמעיקר הדין זיעה ל"ח כבשר וא"צ המתנה. והמחמיר תע"ב. ע"ש. וכן פסק בשו"ת שבט הקהתי (ח"א סי' ריז), שקדרה עם תבשיל פרוה שהניחה על קדרה עם בשר חם, האוכל מקדרה א"צ להמתין ו' שעות עפ"ד הש"ך הנ"ל. וע"ע שם. אך לא מייירי בסיר מנוקב כנ"ד. וכן ראיתי בספר ילקוט יוסף (או"ח ח"ג עמ' תכח סעי' מא) שכתב ג'כ להקל כדברי שבט הקהתי הנ"ל, אך הדגיש דמייירי בקדרה שאינה נקובה. ע"ש. וכן ראיתי בספר הלכות בשר בחלב (עמ' ט) שכתב בשם הגר"ע אורבאך והגרש"ק הכהן גרוס שא"צ להמתין שש שעות, ועדיף מהנדון בדברי הפת"ש (סי' פט סק"ז). וכ"כ בספר אהל יעקב (עמ' קפה) בשם השבט הלוי והגר"ח קנייבסקי להקל שא"צ להמתין שש שעות. וע"ע בשו"ת הרי יהודה ח"ב (חיו"ד סי' ג), ובמה שהשיבו בזה כמה חכמים בדורנו לשאלת ידידי הרב מרדכי חיים נר"ו ונדפס בסו"ס הלכתא מאורייתא. ומאידך, כמה חכמים הורו להחמיר בזה להצריך המתנת שש שעות. וכ"כ בקונט' בית רחמים (סי' יד), והחמיר לפ"ז אף בכוסכוס שנתבשל על סיר בשר שאסור לאכלו עם דגים. ע"ש [ובחילוק בין סכנתא בדגים לבשר ע"ע בספר עצי חיים חיו"ד סי' ט']. וכ"כ הרה"ג ר' אדיר הכהן בשו"ת ויען הכהן ח"ב (סי' ו) ובקובץ ויען שמואל חי"ט (סי' סח), שצריך להמתין ו' שעות, ומ"מ אם נתבשל הכוסכוס על אדי דגים מותר לאכלו בחלב. ע"ע [מיהו, מה שדימה בפשיטות לדין זיעה מאפרוח, יש מקום לחלק בין הנידון שם, בזיעה בדבר האסור מדינא, לנ"ד, דהכא תבשיל בשר הוא חומרא, ואין הכרח שנהגו להחמיר אף בזיעה, ואפשר שזיעה העולה מתבשיל בשר הוי כשיירי תבשיל בשר, שמצינו שהיקלו בזה הש"ך והאחרונים, ולא אמרו דלא פלוג רבנן ואסרו בכל תבשיל, וא"כ אף בזה ייתכן דפלוג ופלוג ולא נהגו להחמיר בזיעה]. וכ"כ בשו"ת ברכת יהודה ח"ו (חיו"ד סי' ג) וח"ז (חיו"ד סי' ג) להחמיר. ועי' לידי"נ הרה"ג ר' אליהו

פנחסי נר"ו בס' הכשרות למעשה (עמ' צד), שכתב להשיב ע"ז שאין זה בגדר תבשיל של בשר, ומ"ש העדה"ש (סי' צה ס"ק יא) להחמיר בכוסכוס, היינו בנמצא ע"ג קדירת בשר ממש, אולם ע"ג מרק שיש בו בשר אינו נעשה כבשרי שטעון המתנת ו' שעות. ע"ש. וי"ל בזה ואכמ"ל.

ועכ"פ, על פי האמור השבתי על מה שעוררני ידי"נ שא"ב, הרה"ג ר' אליה בוכריץ שליט"א, על סיר כוסכוס שנתבשל על סיר עם בשר ומרק, וסיר הכוסכוס מחורר ומקבל טעם מהבשר שתחתיו, האם מותר לאכול את הכוסכוס בתשעת הימים.

והנה, מדינא דגמרא מותר לאכול בשר בתשעת הימים, ורק בסעודה המפסקת בערב תשעה באב אסור, כמבואר בגמרא סוף מסכת תענית. ומ"מ אסרו הפוסקים. והנה, מרן בשלחן ערוך (סי' תקנא ס"י) כתב שמותר לאכול תבשיל של בשר בתשעת הימים. אך האחרונים כתבו שנהגו להימנע גם מתבשיל של בשר.

אולם, אם הכין את הבשר והכוסכוס לצורך שבת, שמותר לאכול בה בשר, הנה מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' תקנא ס"י) כתב שמותר לאכול את הבשר גם אחר השבת. והאריך בזה בשו"ת יביע אומר ח"י (חאו"ח סי' מ), והעלה שהמקל י"ל ע"מ שיסמוך, ובפרט בסעודה רביעית לרגיל לאכול בשר בסעודה רביעית. ע"ש. ושנ"ה פרקו בחזון עובדיה ארבע תעניות (עמ' קעז והלאה). וכן הורה מרן ראש הישיבה, הגר"מ מאזוז שליט"א בשיעורו הנדפס בגליון בית נאמן (אב תשע"ט). ואף למחמירים בזה, נראה שיש להקל בשיירי תבשיל של בשר, מאחר וכל איסור תבשיל של בשר אינו אלא מנהג שמרן בהדיא כתב בזה להקל, לפיכך לכל הפחות בנשאר מתבשיל של בשר יש להקל. וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ג (פכ"ו ס"ז) שתבשיל בשר שנשתייר משבת שרי, דתרי חומרי לא מחמירין. וע"ש. ולפ"ז נראה שאף כוסכוס שנתבשל לשבת חזון, מותר לאכול מהכוסכוס אחר השבת.

ונראה עוד שאפילו הכינו את הכוסכוס על סיר הבשר בתוך תשעת הימים לצורך יולדת או קטנים וכדומה יש להקל לאכול הכוסכוס ע"י זה שיטעם בתחלה מעט מהכוסכוס בכף ויבדוק אם יש טעם בשר, ואם אין טעם בשר שרי לאכול כולו. וכן כתב בהדיא המשנ"ב בשער הציון (סי' תקנא ס"ק סח), בשם הרב פרי מגדים, שאף אם אין בתבשיל של בשר ששים כנגד הבשר, כל שקפילא ישראל טועם ואין בו טעם בשר שרי. וטעימה כה"ג אפשר דשרי. ע"כ. ולפ"ז ק"ו בנ"ד בכוסכוס, שאף אם נחשיבו כתבשיל בשר מ"מ יש להקל בטעימת ישראל. ובעיקר הדבר, צ"ע אם שייך מנהג להחמיר בזיעה העולה מבשר, שאפשר שלא נהגו אלא בתבשיל שנתבשל עם הבשר ממש. ועי' להרה"ג רבי משה מימון בשו"ת הלכה למשה (חאו"ח סי' מג אות ג) שכתב להקל במרק עוף בתשעת הימים, כי יש כאן רק טעמו ולא ממשו. וע"ע שם. ומרן הגר"ע יוסף בחזון עובדיה ארבע תעניות (עמ' קעד) כתב שאבקה שנעשית ממרק עוף בשרי ושופכים עליה מים חמים ונעשית למרק, נ"ל שיש להקל בה בימים אלו, כי הבו דלא להוסיף עלה. ורמז לשו"ת הלכה למשה מימון (סי' מג. כצ"ל) הנ"ל. ע"ש.

מסקנא דמילתא

א. מעיקר הדין תבשיל של בשר מותר לאכול אחריו גבינה. אך מנהג ישראל קדושים להחמיר להמתין אחר אכילת תבשיל של בשר שש שעות. ומכל מקום אם לא אכל תבשיל של בשר אלא אכל מאכל פרווה שנתבשל בקדרה שנותרו בה שיירי תבשיל של בשר, אין צריך להמתין שש שעות, אף אם אין ששים כנגד שיירי התבשיל [ויש שהקלו אף אם נתן בידים מעט תבשיל של בשר על מאכל פרווה. ויש מחמירים].

לפיכך, מי שנטל אורז או תפוחי אדמה או ביצים וכדומה בכף שאינה מקונחת משיירי החמין או משאר תבשיל של בשר, אין לאכול את המאכל הפרווה עם גבינה, אך לאחר אכילתו אין צריך להמתין שש שעות. וכן יש להקל באורז שהניח עליו חתיכת בשר ושוב נטלה ונותרו מעט שיירי רוטב הבשר, אין צריך להמתין שש שעות.

ויש אומרים שהוא הדין לשמן שטיגנו בו שניצלים ולאחר מכן טיגנו בו צ'יפס או פלאפל, שהאוכל מהצ'יפס או הפלאפל אין צריך להמתין שש שעות. ויש מחמירים.

ב. ביצה בקליפתה שנתבשלה בסיר החמין עם הבשר, צריך להמתין אחר אכילתה שש שעות.

ג. צנצנות סוכר וקפה במקומות ציבוריים שמשתמשים בהן עם כפיות המלווחחות בחלב, יש להקל ליטול מהן אף לאדם שאכל בשר ונמצא בתוך שש שעות לאכילתו.

ד. בצל ושאר דברים חריפים שנחתכו בסכין בשרי בן יומו, אף שאסור לאוכלם עם חלב, מכל מקום אין צריך להמתין אחר אכילתם שש שעות. וכן יש להקל איפכא, שמי שאכל בשר וצריך להמתין שש שעות לאכילת מאכלי חלב, מותר לאכול לימון שנחתך בסכין חלבי בן יומו. וכן לאכול מאכל חריף שנתבשל בקדרה חלבית בת יומה.

ה. כוסכוס שנתבשל מעל סיר בשר, אסור לאכלו בחלב. ולענין המתנה, נחלקו בזה חכמי דורנו אם חשיב כתבשיל של בשר שנהגו בו להחמיר. ועכ"פ אחר ראש חודש אב, שאסורים באכילת בשר ותבשיל בשר, אם הכינו כוסכוס לצורך יולדת או קטנים וכיו"ב ונותר מהכוסכוס יש להקל שיטעם ישראל מכוסכוס ואם אין בו טעם בשר יש להקל בפשיטות לאוכלו. וקל וחומר שיש להקל בזה בכוסכוס שנותר משבת חזון, שמותר לאוכלו אף ללא בדיקה.

